

tan hânedana mahsus kırmızı atlas ci-binlik içinde iki çiftte atlı araba ile, eğer sahildeki bir saraydan bir başka sahil-saraya gidecekse o zaman denizden sal-tanat kayıklarıyla götürülürdü. Yeni sa-rayına veya konağına ulaşan gelini ka-pıda damat paşa karşılar, töre gereği sultan gelin bir süre arabadan inmeme-k için nazlanırdı; sonra sağ koltuğuna da-mat, sol koltuğuna kızlar ağası girerek inmesine yardım ederler ve halı serili yoldan haremine götürüp özel olarak hazırlanmış tahtına oturturlardı. Dama-dın konağında kadın ve erkeklerle ayrı ayrı ziyafetler verilir, yatsıdan sonra da-vetliler dağılırdı.

III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ın 16 Mayıs 1709 Perşembe günü yapılan gelin alayında teşrifat sırası şöyle idi: Ça-vuşbaşı, tezkireciler, nakîbüleşraf, İstan-bul kadısı, kazaskerler, sağdıç paşalar, sadrazam, şeyhülislâm, Haremeyn mü-fettişi, muhasebecisi, mukâtaacısı ile ağa-babası, vâlide sultan ve damat paşa ket-hüdâsı, gelin sultan kethüdâsı, yanların-da iki büyük nahil taşıyan tersaneliler ortasında dergâh-ı âlî kapıcıbaşıları, te-berdarlar kethüdâsı ve Dârüssaâde ağa-sı kâtibî, kapıcılar ardında iki sıra üzeri-ne üç dört nahil taşıyan tersaneliler, Es-ki Saray baltacıları, iki gümüş nahilini

arkasında tam donanımlı bir ata binmiş olarak elinde cildi ve kesesi mücevher işli bir mushaf taşıyan Eski Saray teber-darları kâtibî, yine tam donanımlı bir at üstünde Dârüssaâde ağası saraçbaşı, kürklü kaftan giymiş halde Dârüssaâ-de ağası, yanında Eski Saray teberdar-ları, bunların önünde halka saçılmak üze-re götürülen on kese akçeyi taşıyanlar, gümüş araba içinde gelin Fatma Sultan, yedek araba, tablhâne ve harem kadın-larının bindikleri araba.

II. Mahmud'dan itibaren, özellikle Tan-zimat'ın ilânından sonra öteki yenilikle-re paralel olarak saray düğünlerinde de değişiklikler olmuştur. Törenlerin baş so-rumlusu Dârüssaâde ağası önemini kay-betmiş, mehterin yerini saray bandosu almış ve geleneksel kırmızı gelin elbise-si de beyaz gelinliğe dönüşmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tsma, nr. E 367, 692, 962, 7004, 7029, 8270; BA, Nevdet-Saray, nr. 212, 6312; Tur-sun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mehmed Ârif), İstanbul 1330, s. 79, 80; Selânikî, *Târîh* (İpşirli), I, 340-342; Evliya Çelebi, *Seyahatnâ-me*, I, 612; Abdurrahman Abdî, *Sûr-ı Pür-sû-râr-ı Hümâyun*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 343, vr. 3^b-4^a, 5^b, 15^a, 17^b; Hezârfen, *Telhî-sû'l-beyân*, vr. 147^a, 150^a, 157^a, 175^a, 176^b-178^b; Nâbî, *Vekâyi-i Hitân-ı Şehzâdegân-ı Sul-tan Mehmed-i Gâzî li-Nâbî Efendi* (haz. Ağâh Sırrı Levend), İstanbul 1944, s. 39-40, 58; Le-bîb, *Sumâne*, İÜ Ktp., TY, nr. 6097, vr. 8^b-10^a, 13^b, 17^b-20^a; Âkîf Bey, *Teşrifâtname*, Sü-leymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108; John Covell, *Diary*, British Museum, nr. 22.912, vr. 198^b, 200^a, 201^b, 205^a, 216^b, 218^b; Fr. Mit-rowitz von Wratisslaw, *Merkwürdiges Gesand-schaftsreise von Wien nach Konstantinopel*, Leipzig 1786, s. 204; Roger North, *The Li-ves of Francis North, Dudley North and John North*, London 1826, s. 213; Hammer, *GOR*, V, 451 vd.; Julie Pardoe, *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836*, London 1837, II, 460-477; A. Vandal, *L'Odyssée d'un ambassadeur, les voyages du Marquis de Nointel, 1670-1680*, Paris 1900, s. 195-197; W. Sahn, *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, Konisberg 1912, II, 30; Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1940-41, I, 189-190; II, 94-95; Konyalı, *İstanbul Sa-rayları*, s. 138; Hamit Zübeyr Koşay, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara 1944, s. 241-243, 266-267, 295-296; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 159-166; Çağatay Uluçay, *Harem*, Ankara 1971, s. 87-115; Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği*, Ankara 1972, s. 53-71; a.mlf., "The Nahıl: A Symbol of Fertility in Ottoman Festivities", *Annales de l'Université d'Ankara* (1966), XII, Ankara 1972, s. 63-71; Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Ankara 1976, s. 194-198; Metin And, "Osmanlı Düğünlerinde Nahıllar", *Tarih Mecmuası* (Ocak 1969), s. 16; "Düğün", *TA*, XIV, 166-167.

ÖZDEMİR NUTKU

DÜHÂT-ı ARAB

(دهاة العرب)

İslâm siyasi tarihinde zekâ ve kabiliyetleriyle tanınmış bazı şahsiyetler hakkında kullanılan bir tabir.

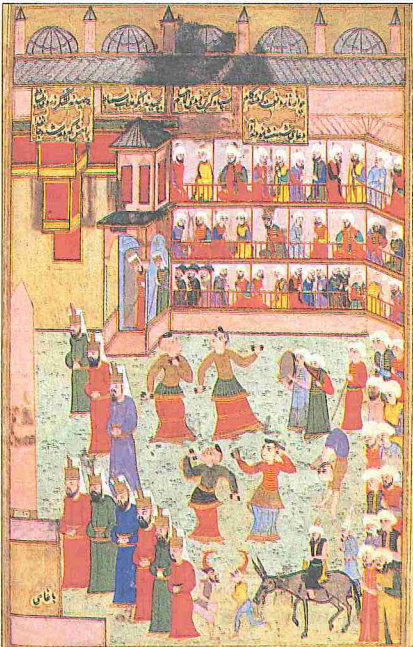
Muâviye ile birlikte çalışan meşhur ba-zı idareciler hakkında kullanılan bu ta-bir muhaddis Şa'bî (ö. 103/721) ile İbn Şihâb ez-Zühri'ye (ö. 124/742) dayanır. Şa'bî'ye göre Arap dâhileri Muâviye b. Ebû Süfyan, Amr b. Âs, Mugire b. Şu'be ve Ziyâd b. Ebîh olmak üzere dört kişi-den ibarettir. Hz. Osman'ın şehid edildi-ği dönemde dâhilerin beş kişi olduğunu belirten Zühri, Ziyâd b. Ebîh yerine Kays b. Sa'd b. Ubâde ve Abdullah b. Budeyl b. Verkâ el-Huzâ'î'yi zikretmiştir. İbn Ha-bîb ise dühât-ı Arab olarak bu altı kişi-yi kaydetmektedir. Bunlardan Muâviye temkinli davranmak ve meseleleri kuv-vete başvurmaktan halletmekle, Amr b. Âs içinden çıkılması güç ve karışık me-seleleri çözmekle, Mugire b. Şu'be sürat-li ve isabetli karar vermekle, Ziyâd b. Ebîh ise insanları iyi yönetmek ve müşkülleri halletmekle meşhur olmuşlardır.

Dühât-ı Arab'ın dört veya beş kişi ol-duğu hakkındaki bu yaygın kanaatin ak-sine meşhur Mâlikî kadısı Ebû Bekir İb-nü'l-Arabî, Amr b. Âs ve Ziyâd b. Ebîh'ten bahsederken onlara dâhi denmesin-in doğru olmadığını söyler. Ona göre Amr b. Âs'tan daha zeki ve daha maha-retli sahâbiler vardı; sahâbe ve tâbiîn-den birçoğu zekâca Ziyâd b. Ebîh'ten üs-tün olduğu gibi diğer Emevî valileri de Ziyâd'dan daha akıllı idiler.

Öte yandan bazı araştırmacılar, Muâ-viye b. Ebû Süfyan'ın aslında fevkalâde bir aklî güç ve kudrete, büyük bir muha-keme kabiliyetine sahip olmadığını, an-cak elindeki maddî ve siyâsî imkânlar sayesinde menfaatlerini gözettiğini, yakınlıklarının ve hatta rakiplerinin bile is-tek ve arzularını hesaba katarak hare-ket ettiğini, hasımlarını bazan mevkî ve makam vaadleriyle, bazan da propa-ganda ve komplolarla bertaraf ederek siyâsî bir deha örneği ortaya koydu-ğunu söylerler.

Gerçekten İslâm'ın ilk dönemi için bi-le Arap dâhilerinin dört veya beş kişi ile sınırlandırılması kesinlikle doğru olmaz. Tabakat kitaplarıyla diğer kaynaklar in-celenecek olursa daha birçok kimse hak-kında dâhi vasfının kullanıldığı, mese-lâ Hz. Ebû Bekir ile Ebû Ubeyde b. Cer-

XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait minyatürlü bir eserde düğün tasvirî (*Sumâne-i Hümâyun*, TSMK, Hazine, nr. 1344, vr. 47^b)

râh'ın Kureys dâhilerinden sayıldığı görülmür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 285; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 184; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 316; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr*, I, 280; İbn Abdürrabbih, *el-İkdû'l-ferîd*, Kahire 1956, II, 242; V, 7; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 568, 569; II, 512; III, 225, 389; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Avâsim* (Hatîb), s. 174, 243; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 271; IV, 246, 425, 426; V, 248; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, III, 22-23, 55, 58, 59, 73, 74, 107-109; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 580; II, 281; III, 2-3, 249, 452; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 57, 396; X, 262-263; Akkād, *Mu'âviye b. Ebî Süfyan fi'l-mizân* (Mevsû'a içinde), Beyrut 1390-91/1970-71, III, 560-584; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 252; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), V, 389; H. Lammens, "Muâviye", *IA*, VIII, 440-441; a.mlf., "Mugîre", a.e., VIII, 450; Neşet Çağatay, "Ziyâd b. Ebîh", a.e., XIII, 618.

AHMET ÖNKAL

DÜKKÂNCIK CAMİİ

Makedonya Cumhuriyeti'nde
XVI. yüzyıla ait Osmanlı camii.

Üsküp'ün Tanrıvermiş mahallesinde, bugünkü Halklar Tiyatrosu ile Yane Sandanski İlkokulu'nun yanında olup Muslihuddin Abdülganî ve Müezzîn Hoca Camii adlarıyla da anılır. Kaynaklarda 955 (1548) tarihli olduğu kaydedilen inşa kitâbesi halen mevcut değildir; ancak 956 (1549) tarihli Arapça vakfiyesinden Mevlânâ Muslihuddin Abdülganî tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Yine bu vakfiyeden, Müezzîn Hoca lakabıyla meşhur Muslihuddin Abdülganî'nin, bu camiden başka Yenipazar'da (Novi Pazar) Altun Alem (Cuma) Camii ve bir mektep ile Koso-va Mitroviçası'na bağlı Trepça'da yalnız sabah, akşam ve yatsı namazlarının kılındığı bir mescid gibi diğer bazı hayratın da bânisi olduğu ve yapıların giderlerini karşılamak üzere Üsküp'te Barırcılar Mescidi yakınında Kurşunlu (Taş)

Han ve hemen karşısında Şengül Hamamı, İbn Payko mahallesinde biri on dokuz, diğeri yirmi altı odalı iki yahudihanne, caminin yanbaşında Dükkâncıklar çarşısında dokuz dükkân (Dükkâncık Camii adı buradan gelmektedir), Kantarcılar çarşısı ile Üsküp'ün diğer çarşı, mahalle ve semtlerinde toplam yirmi üç dükkân, Yenipazar'da beş ve yakınındaki Dimitroviçe köyünde bir değirmen ve Trepça'da bir ribât ile etrafındaki dükkânları vakfettiği anlaşılmaktadır. Muslihuddin Abdülganî'nin şahsiyeti hakkında ise fazla bilgi bulunmamakta, sadece Üsküp eşrafından olduğu sanılmaktadır.

Caminin 1869 yılındaki Avusturya işgali sırasında tahribat gördüğü ve sonradan tamir edildiği bilinmektedir (Elezovič, s. 89). Bugün harabe halinde olan duvarların iç yüzlerinde bitkisel motiflerle süslenmiş kırmızı ve mavi renkli iki ayrı siva tabakasının bulunması bu bilgileri doğrulayacak niteliktedir. 1963 depreminde büyük ölçüde hasar gören camiden, sadece batı ve kuzey duvarlarının bazı bölümleriyle minare geriye kalmış durumdadır. Makedonya Anıtlar Kurumu'nun bilirkişi komisyonu tarafından 1965'te restorasyon programına alınmasına rağmen 1991 yılına kadar bu konuda hiçbir çalışma yapılmamıştır. Fakat İstanbul'da 1991'de düzenlenen IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi'nin sonuç bildirisinde bu duruma işaret edilmesi ve buna bağlı olarak adı geçen kurumun UNESCO tarafından bir yazıyla uyarılması üzerine 1992 yılında caminin kalıntıları korumaya alınmış ve restorasyonu yeniden gündeme gelmiştir.

Dükkâncık Camii, plan itibarıyla büyük bir tek kubbenin örttüğü kare mekânla iki kubbeli bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Balkan cami mimarisinde iki kubbeli son cemaat yeri örneklerine ender olarak Niş'teki Bâlî Bey Camii ve Yenipazar'daki yine Muslihuddin Abdülganî'nin yaptırdığı Altun Alem Camii gibi XVI. yüzyıldan kalma sayılı birkaç eserde rastlanmaktadır (Andrejevič, s. 61); bu tip camilerin Anadolu'da da pek yaygın olmadığı söylenebilir. Son cemaat yerindeki kubbelerin aynı çap ve yükseklikte oluşu ve revak yanlarının duvarla örülmesi, bu tür camilerin en önemli özelliğini teşkil etmektedir. Dükkâncık Camii'nin son cemaat yerinde de uygulanan bu düzen taçkapının sola kaydırılmasına sebep olmuş, sağ (batı) tarafta kalan geniş mekânda ise zemin yüksel-

tilerek revakın orta sütunu hizasına, niş kavsarası üç sıra mukarnaslı bir mihrâbiye yerleştirilmiştir.

Harimi örten kubbe, pendentiflerle geçilen sekizgen bir kasağa oturmaktadır. Köşelerde pendentiflere hafifletici küpler yerleştirilmiş ve mukarnaslı dolgu ile süslemeler yapılmıştır. Mevcut kalıntılardan, mihrap nişinde de beş sıra mukarnaslı bir kavsara kullanıldığı anlaşılmaktadır. Pencereilerin sayısı doğru, batı ve kible duvarında birinci sırada ikişer, ikinci sırada akslara gelecek şekilde birer, kuzey duvarında ise son cemaat yeri mihrâbiyesiyle minare arasına yerleştirilmiş bir adet olmak üzere toplam ondur. Caminin inşasında kullanılan malzeme duvarlarda bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla, minarede yalnız kesme taş, örtü ve geçiş sistemiyle kemerlerde ise yalnız tuğladır.

Minare, harimin batı cephesiyle son cemaat yeri revakını batıya kapatan duvarın birleştiği kısma yerleştirilmiştir. Bir yanı duvara bitişik altıgen bir kaideye oturan minare çokgen bir gövdeye sahiptir. Kaideden gövdeye geçiş, prizmatik üçgenlerden meydana gelen bir pabuçla sağlanmıştır. Şerefe altında dört sıra mukarnasla konsol temin edilmiş, korkuluklar da ajurlarla süslenmiştir. Yine çokgen olan peteğin örtüyü oluşturan sivri külâha yakın üst seviyesinde tek sıra mazgal pencereler yer almaktadır. Minare, genel hatlarıyla Balkanlar'daki cami mimarisine uygun bir yükseklikle ihtişamlı görünmektedir.

Caminin ilk yapıldığı yıllarda avlusunda bir mektep binası ile bir şadırvanın yer aldığı vakfiye kaydından, avlunun duvarlarla çevrili olduğu ve bir hazîrenin bulunduğu da yaşlıların ifadeleriyle eski fotoğraflardan öğrenilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr. 632, s. 494, kayıt 209; Sâlih Âsim, *Üsküp Tarihçesi*, TSMK, Mehmed Reşad, nr. 616; G. Elezovič, *Turski Spomenici u Skoplju, Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, Beograd 1925, s. 89, 135-175; H. W. Duda, *Balkantürkische Studien*, Wien 1949, IV, 59; I. Zdravkovič, *Izbor Gradze Za Proučavanje Spomenika Islamske Arhitekture u Jugoslaviji*, Beograd 1964, s. 63; Hasan Kaleşi, *Najstari Vakufski Dokumenti u Jugoslaviji na Arapskom Jeziku*, Prištine 1972, s. 229-234; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri III*, s. 261; A. Andrejevič, *Monumentalna Islamska Umjetnost u Jugoslaviji*, Beograd 1981, s. 61; Semavi Eyice, "Üsküp'te Türk Devri Eserleri", *TK*, sy. 11 (1963), s. 28.

MEHMET İBRAHİMİ

Dükkâncık
Camii
kalıntılarından
bir görünüşü -
Üsküp /
Makedonya